

ACCOUNTICA Miesięcznik

Nr 2/Kwiecień 2009/www.gierusz@com.pl

Spis treści :

1. Rezerwy w prawie bilansowym i handlowym cz. II – Prof. dr hab. Jerzy Gierusz, mgr Maciej Gierusz

Artykuł stanowi kontynuację cyklu rozpoczętego w Nr 1. Część druga została poświęcona rezerwom z tytułu odstąpienie od zasady kontynuacji działania, odpisom aktualizującym wartość aktywów zaliczanych do tzw. rezerw niebilansowych oraz rezerwom na zobowiązania. Szczególną uwagę zwrócono na relacje pomiędzy rezerwami na zobowiązania, a biernymi rozliczeniami międzyokresowymi kosztów i zobowiązaniami warunkowymi. Podstawę rozważań stanowiły Międzynarodowe Standardy Rachunkowości Nr 36 i 37 oraz odpowiadające im Standardy Krajowe Nr 4 i 6.

2. Instrumenty pochodne- wprowadzenie – mgr Katarzyna Gierusz

Artykuł rozpoczyna cykl poświęcony instrumentom pochodnym i rachunkowości zabezpieczeń. W obliczu nagłaśnianego przez media problemu opcji walutowych warto przyjrzeć się bliżej kontraktom terminowym oraz możliwościom ich wykorzystania. W artykule omówiono cztery podstawowe derywaty: kontrakty forward, futures, swap i opcje. Podstawę rozważań stanowiły Rozporządzenie Ministra Finansów w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych oraz Międzynarodowy Standard Rachunkowości Nr 39.

4. Rezerwy z tytułu odstąpienia od zasady kontynuacji działania

Obowiązek tworzenia tego typu rezerw nakłada art. 29 uor, gdzie w ust. 1 czytamy „... jeżeli założenie kontynuacji działalności nie jest zasadne to ... jednostka jest ... obowiązana utworzyć rezerwę na przewidywane dodatkowe koszty i straty spowodowane zaniechaniem lub utratą zdolności do kontynuowania działalności”. Rezerwę, o której mowa tworzy się w szczególności w przeddzień postawienia jednostki w stan likwidacji lub ogłoszenia upadłości oraz na koniec roku obrotowego, jeżeli na dzień zatwierdzenia sprawozdania finansowego za dany rok obrotowy jednostka nie będzie kontynuowała działalności.

Rezerwa ta służy przede wszystkim pokryciu ewentualnych strat związanych z: odprawami dla pracowników, zerwaniem umów handlowych, likwidacją majątku.

5. Odpisy aktualizujące wartość aktywów

Problematykę odpisów aktualizujących regulują: ustawa o rachunkowości MSR 36 i KSR 4. „Utrata wartości zachodzi wtedy, gdy istnieje duże prawdopodobieństwo, że kontrolowany przez jednostkę składnik aktywów nie przyniesie w przyszłości w znacznej części lub w całości przewidywanych korzyści ekonomicznych” (art. 28 ust. 7 uor).

Aktualizacja wartości jest ważnym ogniwem systemu rachunkowości, ponieważ dopiero dokonanie odpowiednich odpisów urealnających wycenę zasobów przedsiębiorstwa, pozwala w sprawozdaniu finansowym rzetelnie odzwierciedlić sytuację majątkową i finansową podmiotu, jego rentowność oraz potencjał gospodarczy. Aktualizacja wyceny stanowi ponadto warunek uznania sprawozdania za wiarygodne, od spełnienia tego wymogu zależy zatem nie tylko formalna poprawność, ale i praktyczna przydatność tego sprawozdania¹. Zgodnie z MSR 36² jednostka powinna dokonać odpisu aktualizującego, jeżeli wartość składnika aktywów ujęta w księgach rachunkowych przewyższa jego wartość odzyskiwalną. Przez tę ostatnią rozumie się wyższą spośród: wartości godziwej obiektu pomniejszonej o koszty jego sprzedaży lub wartości użytkowej, będącej szacunkiem zdyskontowanych przepływów pieniężnych netto, jakich jednostka spodziewa się z dalszego użytkowania składnika aktywów. Test na utratę wartości należy przeprowadzić ilekroć w otoczeniu jednostki lub w niej samej, zajdą niekorzystne zjawiska wskazujące na możliwość obniżenia wartości. Zaliczamy do nich: utratę przydatności obiektu, jego fizyczne uszkodzenie, zaprzestanie

¹ Por. A. Karmańska (2008)

² Por. Międzynarodowe Standardy (2007, s. 1058)

wykorzystywania składnika aktywów, wyższe nich zakładano w budżecie wydatki na eksploatację, negatywne zmiany o charakterze technologicznym, gospodarczym oraz prawnym na rynkach gdzie działa jednostka, wzrost rynkowych stóp zwrotu z inwestycji³. Przykładowo, w odniesieniu do zapasów obniżenie wartości ma miejsce gdy:

- nastąpiła utrata fizycznych cech przydatności (uszkodzenie, wyschnięcie, zepsucie, przeterminowanie),
- spadła atrakcyjność handlowa towarów (np. wyszły z mody),
- obniżyły się ceny sprzedaży produktów,
- wzrosły przewidywane koszty dokonania sprzedaży (np. opakowania, transportu, załadunku).

Ustawa o rachunkowości wiele miejsca poświęca utracie wartości należności (art. 35b), jako składnika aktywów szczególnie narażonego na działanie czynników zewnętrznych. Dotyczy to zwłaszcza należności od dłużników postawionych w stan likwidacji lub w stan upadłości, sum kwestionowanych przez kontrahentów, oraz z których zwrotem odbiorcy zalegają.

Generalnie, odpisów dokonuje się w kwocie różnicy pomiędzy wartością księgową obiektu / tytułu, a jego wartością odzyskiwalną. W pierwszej kolejności obciążeniu podlega tu

kapitał z aktualizacji wyceny, w dalszej – pozostałe koszty operacyjne, koszty finansowe lub straty nadzwyczajne. Zarówno regulacje międzynarodowe jak i standardy polskie przewidują możliwość odwrócenia odpisu z tytułu utraty wartości, o ile tylko wskazane wcześniej negatywne przesłanki ustąpią, a wartość odzyskiwalna przewyższy wartość księgową.

Odpisy aktualizujące wartość zaliczane są do tzw. rezerw niebilansowych. Aktywa ujawnia się bowiem w kwotach netto po potrąceniu kwot odpisów. Rezerwy, o których mowa wyprzedzają poniesienie realnych strat jakie mogą zaistnieć przy sprzedaży czy likwidacji danego obiektu lub odpisaniu tytułu należności.

6. Rezerwy na zobowiązania

Rezerwy w wąskim rozumieniu tego terminu – objęte stosownymi przepisami ustawy o rachunkowości, MSR 37 i KSR 6 – stanowią szczególny przypadek zobowiązań. Przez te ostatnie rozumie się „wynikający z przeszłych zdarzeń obowiązek wykonania świadczeń o wiarygodnie określonej wartości, które spowodują wykorzystanie już posiadanych lub przyszłych aktywów jednostki” (art. 3 ust. 1 p. 20 uor).

³ Por. punkty 4.2 i 4.3, KSR 4

Ze względu na pewność wykonania świadczenia, zobowiązania dzielimy na:⁴

- 1) bezwarunkowe,
- 2) warunkowe,
- 3) rezerwy.

Zobowiązania pewne (bezwarunkowe) nie budzą wątpliwości co do samego faktu ich zaistnienia, kwoty, tytułu, kontrahenta, daty powstania i zapłaty. Z kolei zobowiązania warunkowe, oznaczają obowiązek wypełnienia świadczeń, wynikający ze zdarzeń przeszłych, którego powstanie jest uzależnione od zaistnienia określonych faktów w przyszłości (por. art. 3 ust. 1 p. 28 uor).

MSR 37 w p. 10 rozszerza zakres opisywanej kategorii wskazując, iż zobowiązanie warunkowe może być „obecnym obowiązkiem, który powstaje na skutek zdarzeń przeszłych, ale nie jest ujmowany w sprawozdaniu, ponieważ:

- i) nie jest prawdopodobne, aby konieczne było wydatkowanie środków zawierających w sobie korzyści ekonomiczne w celu wypełnienia obowiązku lub,
- ii) kwoty obowiązku (zobowiązania) nie można wycenić wystarczająco wiarygodnie”.

Jednostka powinna ująć zobowiązanie warunkowe przykładowo, gdy udzieliła

innemu podmiotowi gwarancji kredytowych lub kontrahent wystąpił z powództwem na drogę sądową. Powstanie zobowiązania warunkowego księgowane jest pozabilansowo – na jednym koncie, po jednej stronie, podlega ujawnieniu w informacji dodatkowej, nie pogarszając wyniku finansowego spółki jak również wskaźników płynności (wypłacalności).

Rezerwy (w tym bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów), to zobowiązania, których termin wymagalności lub kwota nie są pewne (por. art. 3 ust. 1 p 21 uor). MSR 37 w p. 14 formułuje następujące warunki tworzenia rezerw:

- 1) na jednostce ciąży obecny obowiązek świadczenia (prawny lub zwyczajowy) wynikający z przeszłych zdarzeń obligujących,
- 2) jest prawdopodobne, że wypełnienie tego obowiązku spowoduje wykorzystanie już posiadanych lub przyszłych aktywów jednostki,
- 3) możliwe jest wiarygodne oszacowanie kwoty wykonania obowiązku.

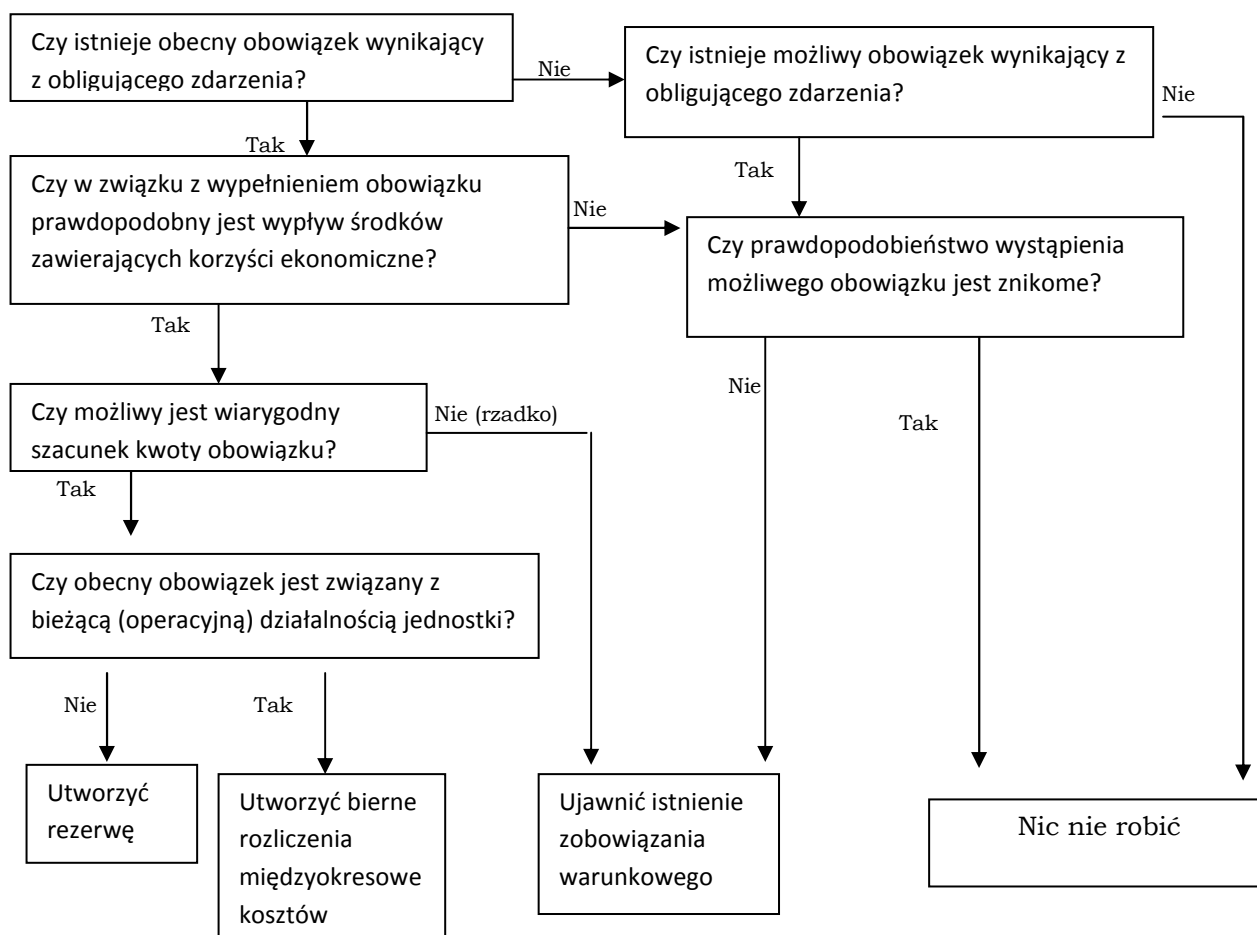
Algorytm postępowania przy tworzeniu rezerw, rozliczeń międzyokresowych biernych i zobowiązań warunkowych przedstawia schemat 1.

⁴ Por. D. Krzywda (2008, s. 3 i 4)

Schemat 1

Tryb podejmowania decyzji przy tworzeniu rezerw, biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów i ujawnianiu zobowiązań warunkowych

Źródło: Załącznik B do KSR 6

c.d.n.

Instrumenty pochodne- wprowadzenie

1. Istota instrumentów pochodnych

Zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt. 23 ustawy o rachunkowości instrument finansowy jest kontraktem, który powoduje powstanie aktywów finansowych u jednej ze stron i zobowiązania finansowego albo instrumentu kapitałowego u drugiej pod warunkiem, że z kontraktu zawartego między dwiema lub więcej stronami jednoznacznie wynikają skutki gospodarcze, bez względu na to, czy wykonanie praw lub zobowiązań wynikających z kontraktu ma charakter bezwarunkowy albo warunkowy. Definicja ta traktuje instrumenty finansowe bardzo ogólnie, nie narzucając żadnego podziału. W literaturze przedmiotu⁵ można spotkać klasyfikację instrumentów finansowych na: pierwotne, pochodne i złożone. W ramach instrumentów pierwotnych wyróżniamy między innymi: środki pieniężne, dłużne papiery wartościowe (obligacje) oraz papiery wartościowe z prawem do kapitału (akcje). Do podstawowych instrumentów pochodnych (inaczej derywatów lub kontraktów terminowych) zaliczamy kontrakty futures i forward, swapy i opcje. Natomiast instrumenty złożone są kombinacją powyższych instrumentów prostych. Ze względu na temat artykułu bliżej zostaną omówione wyłącznie derywaty.

Ustawa o rachunkowości nie precyzuje pojęcia derywatów. Jednak definicję instrumentu pochodnego można znaleźć w §3 pkt. 4 Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych (Dz. U. z 2001 r. Nr 149, poz. 1674), zwanego dalej Rozporządzeniem. Definicja ta w pełni pokrywa się z tą zawartą w § 9 MSR Nr 39 „Instrumenty finansowe: ujawnianie i wycena”. Za kontrakt terminowy można uznać instrument finansowy, którego:

- a) wartość jest zależna od zmiany wartości instrumentu bazowego, to jest określonej stopy procentowej, ceny papieru wartościowego lub towaru, kursu wymiany walut, indeksu cen lub stóp, oceny wiarygodności kredytowej lub indeksu kredytowego albo innej podobnej wielkości,
- b) nabycie nie powoduje poniesienia żadnych wydatków początkowych albo wartość netto tych wydatków jest niska w porównaniu do wartości innych rodzajów kontraktów,

⁵ Por. A. Helin, 2005, str. 17

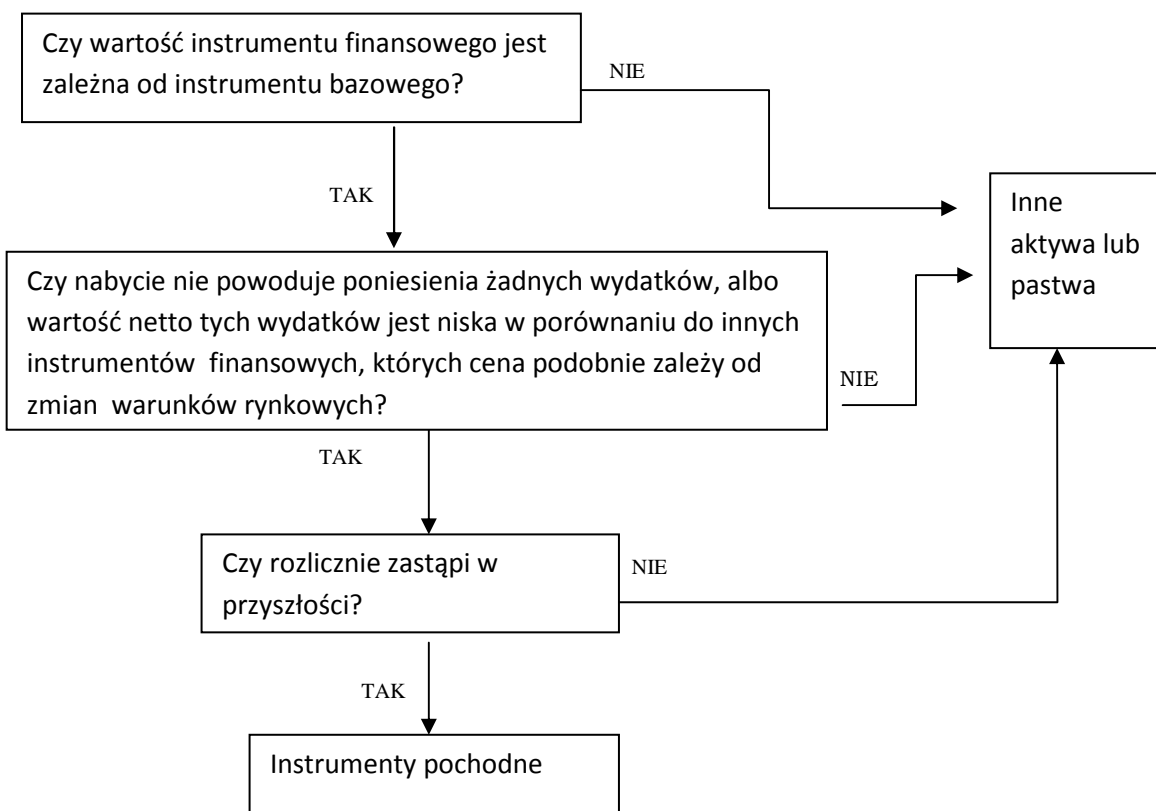

których cena podobnie zależy od zmiany warunków rynkowych,
c) rozliczenie nastąpi w przyszłości.

Zasady klasyfikowania instrumentów finansowych do grupy derywatów przedstawia schemat 1.

Schemat 1.

Zasady zaliczania instrumentów finansowych do grupy instrumentów pochodnych.

Źródło: A. Helin, 2005, str. 29.

Pojęcie derywatu należy łączyć z ryzykiem finansowym. Pomaga to zrozumieć rolę kontraktów terminowych w zabezpieczeniu się przed nim. Instrument pochodny powoduje powstanie praw i obowiązków skutkujących przeniesieniem między stronami umowy, dotyczącej danego instrumentu, ryzyka finansowego nieodłącznie związanego z instrumentem bazowym. Oznacza to, że w chwili zawarcia umowy jedna ze stron uzyskuje umowne prawo do wymiany aktywów finansowych z inną stroną na warunkach potencjalnie korzystnych lub bierze na siebie umowny obowiązek wymiany aktywów finansowych na warunkach potencjalnie niekorzystnych. Warunki tej wymiany określone są w momencie zawarcia transakcji, w związku z czym zmiany cen na rynkach finansowych mogą wpłynąć na korzyść lub niekorzyść każdej ze stron.

2. Rodzaje instrumentów pochodnych.

Literatura przedmiotu⁶ wymienia wiele rodzajów derywatów, jednak do najbardziej popularnych należy zaliczyć kontrakty forward, futures, opcje i swapy. Również paragraf 3 pkt. 5-8 Rozporządzenia ogranicza się wyłącznie do powyższych instrumentów, definiując je w następujący sposób:

Kontrakt forward- umowa nakładająca na jedną stronę obowiązek dostarczenia, a na drugą- odbioru, aktywów o określonej ilości, w wyznaczonym terminie w przyszłości i po cenie, ustalonej w momencie zawierania kontraktu.

Kontrakt futures- umowa o określonej standardowej charakterystyce, będąca przedmiotem publicznego obrotu, nakładająca na jedną stronę obowiązek dostarczenia, a na drugą- odbioru, aktywów o wskazanej ilości, w określonym terminie w przyszłości i po akceptowanej cenie, ustalonej w momencie zawierania kontraktu.

Opcja- kontrakt, w wyniku którego jednostka nabywa prawo kupna (opcja kupna- call) lub sprzedaży (opcja sprzedaży- put), aktywów podstawowych po przyjętej z góry cenie i w określonym czasie.

Kontrakt swap- umowa zamiany przyszłych płatności na warunkach z góry wskazanych przez strony.

Najwięcej problemów z identyfikacją mogą przysparzać kontrakty forward i futures ponieważ na podstawie powyższych definicji trudno jest je rozróżnić. Jednak istnieje kilka znaczących rozbieżności pomiędzy tymi instrumentami, co ilustruje tabela 1.

⁶ Por. przykładowo W. Tarczyński, 1999, str. 75- 151; A. Helin, 2005, str. 28- 41; E. Pietrzak, M. Markiewicz, 2006, str. 419- 435; J. Zarzecki, 2003, str. 482- 506.

Tabela 1. Podobieństwa i różnice między kontraktami forward i futures.

	Kontrakt forward	Kontrakt futures
Wykonanie transakcji	bezwarunkowe ⁷	bezwarunkowe
Sposób rozliczenia	fizyczny ⁸	finansowy ⁹
Termin rozliczenia	w momencie dostawy	codziennie
Miejsce obrotu	rynek pozagiełdowy	giełda
Charakter kontraktu	niestandardowy	standardowy
Ryzyko	symetrycznie rozłożone	przeniesione na giełdę i izbę rozliczeniową

Źródło: opracowanie własne na podstawie W. Tarczyński, 1999, str. 106.

W przypadku opcji należy podkreślić, że jest to instrument niesymetryczny. Oznacza to, że strony kontraktu nie ponoszą takiego samego ryzyka w związku z transakcją, a zatem i ich zyski będą się różnić. Wysokość premii (cena opcji) ogranicza zysk wystawcy

⁷ Wykonanie transakcji w sposób bezwarunkowy oznacza, że kontrahent nie może odstąpić od zawartej umowy, jeżeli uzna, że jest ona dla niego nieopłacalna.

⁸ Fizyczne rozliczenie transakcji należy rozumieć jako faktyczne dostarczenie instrumentu bazowego w dniu realizacji transakcji.

⁹ Finansowe rozliczenie transakcji następuje w sytuacjach gdy aktywne bazowe nie ma fizycznej postaci np. jest to stopa procentowa. Rozliczenie odbywa się poprzez uregulowanie różnicy w wartości kontraktu.

opcji i stratę nabywcy. Z kolei, zarówno strata wystawcy opcji jak i zysk nabywcy są praktycznie nieograniczone. Tak więc wystawca opcji bierze na siebie większe ryzyko niż jej nabywca. Wszystkie możliwe warianty kształtowania się zysku i ryzyka w zależności od zajętej pozycji opcyjnej przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Wpływ zajmowanej pozycji opcyjnej na kształtowanie się zysku i ryzyka.

Pozycja	Ryzyko	Zysk	Prawo lub obowiązek
długa opcja kupna ¹⁰ (long call)	utrata zapłaconej premii	nieograniczony	prawo zakupu instrumentu bazowego
długa opcja sprzedaży (long put)	utrata zapłaconej premii	nieograniczony	prawo sprzedaży instrumentu bazowego
krótka opcja kupna ¹¹ (short call)	nieograniczone	otrzymana premia	obowiązek sprzedaży instrumentu bazowego na żądanie nabywcy
krótka opcja sprzedaży (short put)	nieograniczone	otrzymana premia	obowiązek kupna instrumentu bazowego na żądanie nabywcy

Źródło: A. Helin, 2005, str. 36.

¹⁰ Przez długą opcję kupna należy rozumieć nabycie opcji umożliwiającej w przyszłości zakup innego instrumentu finansowego.

¹¹ Przez krótką opcję kupna należy rozumieć sprzedaż opcji umożliwiającej w przyszłości zakup innego instrumentu finansowego.

Na tym etapie warto jest wprowadzić i wyjaśnić podstawową terminologię związaną z opcjami:

Premia- cena zapłacona wystawcy opcji za prawo do nabycia lub sprzedaży instrumentu bazowego. Premia składa się z wartości wewnętrznej i wartości czasowej.

Wartość wewnętrzna opcji- cena instrumentu bazowego minus cena wykonania. Na dzień zawarcia kontaktu wartość wewnętrzna opcji wynosi zero.

Wartość czasowa opcji- premia minus wartość wewnętrzna. Na dzień zawarcia kontraktu wartość czasowa opcji jest równa premii.

Definicja kontraktów swap zamieszczona w rozporządzeniu jest dość lakoniczna i mało precyzyjna. Istota tego derywatu sprowadza się do wymiany zobowiązań lub strumieni płatności pomiędzy co najmniej dwoma stronami kontraktu, według wcześniej wynegocjowanych warunków. Powyższa zamiana łączy się bezpośrednio z zamianą ryzyka, które jedna strona kontraktu uważa za mniej korzystne, na ryzyko, które jest w stanie zaakceptować. Jako przykład można podać zamianę płatności, której podstawą jest oprocentowanie zmienne na płatność wyliczaną na podstawie oprocentowania

stałego. Do podstawowych rodzajów swapów zaliczamy:

- **swap odsetkowy**, polegający na zamianie okresowo płaconych odsetek przez dwie strony kontraktu w tej samej walucie i od tej samej kwoty. Umożliwia zmianę oprocentowania stałego na zmienne i odwrotnie.
- **Swap walutowy**, polegający na zamianie pożyczek w różnych walutach, opłaceniu okresowych odsetek oraz ich zwrocie po określonym czasie.
- **Swap towarowy**, polegający na zamianie płatności naliczanych na podstawie cen, od ilości danego towaru lub grup towarów.

Instrumenty pochodne mają trzy podstawowe zastosowania: spekulacje, arbitraż, zabezpieczenie. Działania spekulacyjne podejmowane są w celu osiągnięcia dużego zysku przy jednoczesnej akceptacji znacznego ryzyka. Spekulacja związana jest z efektem dźwigni finansowej, który umożliwia generowanie znacznego zysku nawet przy inwestowaniu niewielkich pieniędzy i przy stosunkowo małych zmianach ceny instrumentu bazowego. Arbitraż z kolei łączy się z niskim poziomem ryzyka, ale i zysk

jest niewielki. Polega on na wykorzystaniu różnic cen tego samego instrumentu finansowego na dwóch lub więcej rynkach. Niestety, ze względu na proces globalizacji i niemal doskonały przepływ informacji różnice w cenie zdarzają się bardzo rzadko, a jeśli nawet to są one na tyle małe, że zainwestowanie dopiero znacznej sumy przynosi odczuwalny zysk. Transakcje zabezpieczające są najczęściej wykorzystywaną formą zastosowania instrumentów pochodnych. Wzrost zainteresowania takim rodzajem użycia derywatów jak i specyficzny charakter tych operacji doprowadziły do rozwoju rachunkowości zabezpieczeń, stanowiącej ważny wycinek rachunkowości instrumentów finansowych.

Literatura:

1. Helin A., Sztuczyńska H., Wasilewska J., *Rachunkowość instrumentów finansowych*, ODDK, Gdańsk 2005.
2. Karmańska A., Odpisy aktualizujące wartość aktywów, *Rachunkowość* Nr 1, 2008 r.
3. Krajowy Standard Rachunkowości Nr 4, „Utrata wartości aktywów”, Dz. U. Ministra Finansów z dnia 20 lipca 2007, Nr 8 poz. 46.
4. Krajowy Standard Rachunkowości Nr 6 „Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe” (w publikacji).
5. Krzywda D., Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów i zobowiązania warunkowe – problemy ujęcia, wyceny i prezentacji, *Rachunkowość* Nr 9, 2008 r.
6. Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej, MSR Nr 36, 37, 39; SKwP, IASB, 2007 r.
7. Pietrzak E., Markiewicz M., *Finanse, Bankowość i Rynki Finansowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006.
8. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych (Dz.U.01.149.1674).
9. Tarczyński W., *Inżynieria finansowa*, Agencja Wydawnicza Placet, Warszawa 1999.
10. Ustawa z dnia 29 września 1994r. o rachunkowości (Dz.U. z 2002 r., Nr 76 poz. 694 z póź. zm).
11. Zarzecki J., *Finanse*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2003.